

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

8. Ступарик Б. М. Розвиток середньої спеціальної і професійно-технічної освіти на Прикарпатті / Б. М. Ступарик // 50 років возз'єднання Західної України з Української РСР : зб. наук. пр. – Ч. II. – Львів, 1989. – С. 290–291.
9. Шайнер Г. І. Розвиток комерційної освіти на західноукраїнських землях (друга половина XIX – перша третина XX століття) : дис.... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ганна Ігорівна Шайнер. – Тернопіль, 2012. – 373 с.
10. Яценко Н. А. Развитие профессионально-технического образования в западных областях УССР (1944-1969 гг.) : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. А. Яценко. – Одесса, 1973. – 21 с.

Рідкоус О. В.*

ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ АВТОРСЬКОЇ САХНІВСЬКОЇ ШКОЛИ-КОМПЛЕКСУ О. А. ЗАХАРЕНКА

У статті розкриваються аспекти організації навчально-виховної роботи авторської Сахнівської школи-комплексу О. А. Захаренка. Дано визначення понять «авторська школа», «педагогічна творчість», «інноваційна педагогіка», «педагогіка конкретної мети». Схарактеризовані етапи реалізації педагогіки конкретної мети.

У «Національній доктрині розвитку освіти» відмічається: «Освіта – основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціальної, економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства ... Мають постійно оновлюватися зміст освіти та організація навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень. Пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти є: особистісна орієнтація освіти; постійне підвищення якості освіти; оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу; органічне поєднання освіти і науки, розвиток педагогічної та психологічної науки ...» [9, с. 644–645].

Педагогічна творчість включає передовий педагогічний досвід роботи вчителів та новаторську системну діяльність як окремих педагогів-новаторів, так і цілих шкільних колективів (авторські школи, школи-лабораторії). До питань педагогічної творчості зверталось чимало видатних світових педагогів: Я. А. Коменський, Ф. А. Дістервег, К. Д. Ушинський, Г. Г. Ващенко, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, О. А. Захаренко та інші. У 70–80 роки XX століття педагоги-новатори об'єдналися в єдиному педагогічному пошуку шляхів удосконалення сучасного навчально-виховного процесу (Ш. Амонашвілі, І. Волков, І. Іванов, Л. І Б. Нікітіни, В. Шаталов та інші).

Багато уваги приділяється впровадженню інноваційних

* © Рідкоус О. В.

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

педагогічних технологій в трудовому навчанні та вихованні (Д. Тхоржевський, С. Дятленко, Р. Захарченко, Т. Кравченко, О. Коберник, В. Мусієнко, В. Сидоренко, Н. Слюсаренко та ін.).

В історії інноваційної педагогіки України ХХ століття фактично авторськими школами були і найвідоміші освітні установи минулих десятиріч: «школа А. Макаренка», «школа В. Сухомлинського», інші. Дослідники не так багато уваги приділяють системі роботи таких навчально-виховних закладів, особливостям їх новаторської діяльності як психолого-педагогічної і якщо у суспільстві вони вважатимуться прийнятними. Тому обрана тема актуальна.

Метою статті є характеристика особливостей організації навчально-виховного процесу авторської школи-комплексу О. А. Захаренка.

Авторська школа – феномен інноваційної освітньої практики в кінці ХХ ст., експериментальна освітня установа, діяльність якої будується на основі провідних психолого-педагогічних і організаційно-управлінських концепцій, розроблених окремим автором або авторським колективом. Термін «Авторська школа» використовується з кінця 80-х рр. Поява і розвиток авторських шкіл пов'язані з децентралізацією управління освітою в СРСР, подоланням одноманітності освітніх установ і проголошенням принципу їх автономності як принципу державної політики в галузі освіти. Концепції і практика авторських шкіл звичайно істотно відрізняються від традиційної практики шкіл і часто будуються на протиставленні цій практиці, її критиці і доказі переваг нових підходів перед відомими. Як відмінну рису авторської школи багато фахівців виділяють також і те, що такі школи створюються на основі наперед розробленого оригінального (звідси – авторська школа) концептуального проекту.

«Авторська школа – оригінальна загальнопедагогічна, дидактична, методична чи виховна система, опрацьована з урахуванням надбань психології, педагогіки, вітчизняного й зарубіжного педагогічного досвіду, яка реалізується під керівництвом чи за участю її автора (авторів) принаймні в одному навчально-виховному закладі. Часто такі школи виокремлюють і за узагальненою назвою філософської, соціологічної, психолого-педагогічної ідеї, покладеної в основу навчально-виховної системи (школа розвивального навчання, школа діалогу культур тощо). Ідею авторської школи нині використовують при організації гімназій, ліцеїв тощо» [1, с. 462].

Досліджувачі творчої спадщини педагога-новатора Олександра Антоновича Захаренка обґрунтували дієвість розробленого і застосованого ним інноваційного виховного методу, що отримав назву «педагогіка конкретної мети».

Аналізуючи зміст поняття «педагогіка конкретної мети», ми виявили, що в наукових працях вітчизняних та зарубіжних педагогів немає єдиного підходу до трактування цього терміну. Зазвичай усі дослідники пов'язують його виникнення з науково-

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

педагогічною та практичною діяльністю О. А. Захаренка на посаді директора Сахнівської середньої школи. Водночас термін згадується описово, без деталізації і конкретизації його змісту.

Поняття, введені О. А. Захаренком: «педагогіка конкретної мети», «педагогіка трьох – учителя, батька, учня», «педагогіка вічної естафети поколінь» та інші – вдало розширили термінологічний апарат сучасної педагогічної науки, вони є вагомим внеском у розвиток її теорії.

Для подолання в подальшому розбіжностей, пов'язаних із вживанням терміна «педагогіка конкретної мети», пропонується таке визначення: педагогіка конкретної мети – це заснований на ідеях О. А. Захаренка метод педагогічного впливу, за допомогою якого підготовка дитини до участі у виробничому, культурному і громадському житті суспільства здійснюється шляхом спільного формулювання вчительсько-учнівських ідей-задумів та їх подальшої реалізації в системі «школа – учень – родина».

Як відмічається в статті С. О. та О. О. Захаренків «Педагогіка конкретної мети як провідний виховний метод у системі превентивного виховання О. А. Захаренка» [8, с. 18–22], уперше ця система застосована О. А. Захаренком у 70–90-х роках ХХ ст. Аналізуючи його педагогічну спадщину та досвід діяльності Сахнівської середньої школи, автори дійшли висновку, що реалізація педагогіки конкретної мети передбачає три послідовні етапи.

Перший етап – висування ідеї. Первинний етап реалізації педагогіки конкретної мети полягає у поставленні перед учителями, учнями і батьками певної мети (певного кінцевого результату), досягнення якої стає завданням усього батьківсько-шкільного колективу.

Отже, реалізація поставленої ідеї не має і не може бути примусовою. Учні та вчителі спільно бажають здійснення цієї мети і докладають спільних зусиль для її реалізації. Директор Сахнівської середньої школи називав такі ідеї щорічними ідеями-задумами. Їх філософія полягала в тому, що школа має постійно перебувати у стані творчого пошуку, постійно самовдосконалюватися і вдосконалювати життя громади.

Дослідження творчої спадщини педагога-новатора дає змогу виділити основні вимоги до ідеї-задуму: здійсненність – реалізація ідеї можлива зусиллями учнівсько-вчительсько-родинного колективу; вона має бути *викликом* для колективу; утілення ідеї має *змінювати* життя громади на краще; вона має бути пов'язана з позитивною творчістю; ідея повинна випереджати соціальні процеси в суспільстві або хоча б узгоджуватися з ними.

Другий етап – спільне розроблення стратегії. Цей етап передбачає спільне планування основних напрямів реалізації вибраної ідеї. Щодо цього О. А. Захаренко зазначав: «Нам здається, що одним із вірних шляхів розв'язання цієї проблеми

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

є добре продумана і організована система позакласної і поза-шкільної роботи наших педагогів з учнями. Це і система заходів, проведених з усім колективом протягом ряду років, це і продумана система близьких і далеких цілей, до яких повинен прямувати колектив. Причому наголошую, весь колектив, кожен учень школи. Не можна упускати жодного» [20, с. 3].

Третій етап – втілення ідеї на практиці. Основний етап застосування педагогіки конкретної мети при вирішенні завдань виховного процесу, який передбачає спільні дії суб'єктів цього процесу для досягнення відповідної мети.

Основні завдання педагогіки конкретної мети:

- виховання творчих особистостей, які не будуть «гвинтиками» соціального механізму, а зростатимуть людьми вільними, готовими і здатними докласти всіх зусиль для перетворення навколишнього життя на краще, більш гармонійне, більш щасливе;

- залучення дітей до продуктивної праці на користь усієї громади не як зовнішньообов'язкової або як виду покарання, а такої, що йде від внутрішнього покликання кожної людини до творчості як основного способу самореалізації;

- широке застосування в системі превентивного виховання;

- створення колективу вільних людей з максимальним використанням його виховних можливостей, зокрема, для формування таких якостей, як доброта, саможертвність, людяність, патріотизм, любов тощо;

- поліпшення матеріальних умов школи і громади [8, с. 18–21].

О. А. Захаренко зазначав: «Врятуй дітей, колего! Своїм серцем і посмішкою. Врятуй від наркоманії, проституції, невігластва і злочинів. Врятуй творчою працею – головним, але не єдиним вихованням. Іти звільниш себе від непотрібної, непосильної, виснажливої боротьби з дітьми за їх слухняність і культуру» [3, с. 19–20].

Розглянемо можливості застосування методу педагогіки конкретної мети у Сахнівській середній школі на двох основних етапах превентивної виховної роботи.

Педагогіка конкретної мети на етапі ранньої профілактики. У Сахнівській середній школі з допомогою методу педагогіки конкретної мети ставилося завдання сформуванню в дітей такі якості, як колективізм, творчість, наполегливість, ініціативність, відчуття себе творцем. Завдяки використанню цього методу учні відчували потребу у співпраці з усією сільською громадою, сприймали себе невід'ємною частиною великого колективу, готового за необхідності прийти кожному на допомогу. Отже, метод давав можливість виховати громадян суспільства, стійких до негативних впливів навколишнього середовища і здатних протистояти «злу у своїй душі». У процесі реальної педагогічної діяльності О. А. Захаренком було доведено, що ці цінності

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

є першоосновою формування не лише законослухняності як базової категорії превентивності, але й стають важливим фактором недопущення шкідливих звичок і психологічної замкненості в учнів. Опитування випускників Сахнівської середньої школи, які закінчили школу в 1960–1980-х роках, виявило, що більшість із них момент переоцінювання своїх життєвих цінностей пов'язує саме з участю в будівництві двоповерхової споруди родинно-шкільного музею з планетарієм, обсерваторією та триповерхової будівлі навчально-спортивного комплексу. Саме там, за їхніми словами, основним критерієм значущості учня в колективі стали його успіхи у праці та різноманітні спроби інженерної творчості з метою здешевлення і пришвидшення будівництва [2, с. 22].

Окремо треба підкреслити, що метод сприяв розкриттю в дитини творчих здібностей, спрямованих насамперед на служіння громаді, а не на задоволення власного еґо. З огляду на сказане вище, за таких умов основним фактором відмови учня від вчинення аморальних чи незаконних дій є не страх перед покаранням, а осмислене усвідомлення моральних чи правових норм суспільства. При цьому, оскільки основою виховного процесу є загальнолюдські цінності, дитина в майбутньому буде готовою до протидії негативним соціальним явищам.

Педагогічна діяльність Сахнівської середньої школи характеризувалася системністю. У зв'язку з цим О. А. Захаренко зазначав: «Серйозна педагогічна стратегія завжди ґрунтується на системності впливів, на організації всього шкільного життя» [4, с. 20].

Педагогіка конкретної мети на етапі вторинної профілактики. У неопублікованій праці О. А. Захаренка «Поверхи нетрадиційної педагогіки» на конкретному прикладі перевилання так званого «важковиховуваного» підлітка розкривається позитивний вплив педагогіки конкретної мети у процесі спорудження нового сучасного шкільного комплексу, задуманого вчительсько-учнівським колективом Сахнівської школи. Олександр Захаренко стверджує: «Щоб набути досвід життя, йти шляхом духовного вдосконалення, потрібні відповідні умови, система взаємин, конкретні плани і справи» [8, с. 21–22].

Аналіз праць О. А. Захаренка дає змогу виокремити основні кроки в подоланні негативних девіантних установок завдяки застосуванню засобів педагогіки конкретної мети:

- первинне неприйняття підлітком цінностей колективу;
- виховна бесіда з колективом;
- створення будівельних бригад для спорудження комплексу;
- творче трудове змагання;
- використання неформальних лідерів – носіїв деформованих цінностей – як старших у бригадах;
- становлення колишнього «важковиховуваного» підлітка як невід'ємної частини духовно здорового колективу.

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

Основними суб'єктами реалізації педагогіки конкретної мети є: директор і педагогічний колектив школи, учні школи, їхні батьки, члени громади.

Основну роль відігравав директор і педагогічний колектив Сахнівської середньої школи, які здійснювали функції контролю і керівництва щодо реалізації проекту. Крім того, саме вони розробляли педагогічні завдання з виховного впливу на учнів. За такої практичної діяльності для талановитого педагога виникають великі можливості виховного впливу. О. А. Захаренко писав: «Життя, практика – всесильний вихователь, якщо вони проникають в школу не через шпаринку, а через широко відкриті двері» [4, с. 19].

О. Захаренко пощастило створити єдиний педагогічний колектив дітей, вчителів та батьків поки що в окремо взятому селі. Запорукою успіху на цьому шляху є новаторський підхід до системи виховання А. Макаренка та інших видатних педагогів. Будучи зовсім не авторитарним, він не нав'язує педагогіку А. Макаренка, а гуманно демонструє її творче втілення на прикладі Сахнівської школи-толоки, що є новаторською реалізацією концепції школи-господарства А. Макаренка в сучасних складних обставинах. Захаренко використовував працю-толоку: обшинний колективний труд. Він оголошував толоку кожен день, і в ній брали участь, як правило, усі: і батьки учнів, і інші селяни. Визначною пам'яткою був краєзнавчий музей, створений колосальними зусиллями педагогів та учнів. Він відображав історію рідного села, його побут і культуру. Олександр Антонович Захаренко мріяв зробити школу культурним центром села. І в нього це вийшло. Директор Сахнівської школи найближче піднявся до рівня школи-господарства А. С. Макаренка. У своїй методиці педагог-новатор приділяв особливу увагу трудовому вихованню молоді. Він втілював у життя унікальну технологію об'єднання всіх учасників освітнього процесу.

Так, у роботі «Скарбниця досвіду» автор зазначає: «Система виховної роботи педагогічного колективу Сахнівської школи базується на ланцюжку щорічних задумів (цілей), якими захоплюються і діти, і вчителі, і батьки. Вдало знайдений задум перетворює життя вчителя і учня в животворний струмочок, школу – у велику сім'ю, де панує радість, творчість, а навчально-виховний процес перестає бути обтяжливим і для дитини, і для вихователя».

Міні-завод і планетарій, Будинок культури і сад випускників, парк сільськогосподарських машин і власний шкільний телеканал на 15 сіл – то маленькі, але значимі зарубки в історії школи, яку пише колектив учителів та дітей, стверджуючи працею освітянський закон: жити яскраво, йти хоч на півкроку попереду сільського мінісупільства...

У школі існувало багато традицій, пов'язаних із культурою жінки, матері, вихованням майбутніх високоморальних сім'я-

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

нинів. У школі випущено 4 томи «Енциклопедії шкільного роду», де відображено «родове дерево» кожної родини села. Цю енциклопедію складала усією громадою села і школи. «Мета цієї акції зрозуміла: виховання патріотичних почуттів у дітей, адже любов до Батьківщини починається з любові до своєї родини, до батьківського дому, до своїх предків... Кожна сім'я має знати як історію свого народу, так і історію свого регіону, району, села, сім'ї.

У школі збудована Криниця совісті – криниця пам'яті понад 1100 односельчан, майже 400 дітей, що потрапили в жорна історії голодомору 1932-1933 рр. Це перший такий пам'ятник на Черкащині, а може і на Україні, який побудували всім селом і школою. «Криниця людської совісті є і буде довгий час. І, напевно, переживе багатьох з нас» [6, с. 81-83].

У роботі «Слово до нащадків» О. Захаренко підкреслює важливість традицій школи-родини.

Традиції в Сахнівці – це яскраві сторінки творчого життя кожного учня. Ось деякі з них:

- урочисті збори, ранки, присвячені пам'ятним датам, у яких беруть участь усі вчителі, учні, батьки;
- урочисті акти першого і останнього дзвоника, занесення випускників до Золотої книги трудової доблесті і слави школи;
- листи спадкоємцям-першокласникам від випускників школи, занесення випускників школи до списку галереї Слави;
- щорічні зустрічі випускників у лютому і ювілейні зустрічі – у липні;
- щоденне урочисте підняття прапора;
- культ матері, батька, їх ушанування;
- тимурівське піклування про учасників та інвалідів Великої Вітчизняної війни і праці;
- уроки мужності;
- уроки материнської ніжності, доблесті, слави;
- урочиста реєстрація шлюбу і новонароджених у шкільному народному музеї;
- висадження дерев у дендропарку на ознаменування визначних подій в житті села, вирощування родинних гаїв, «живих обелісків»;
- виставки «Світ твоїх захоплень», «Дума про хліб», «Природа і фантазія» та виставки квітів; предметні декади, Свято врожаю, свято «Своїми руками» та ін.;
- конкурси, олімпіади;
- підбиття підсумків дня, тижня і звіти перед батьками свого класу [6, с.139].

У Сахнівці стали традиційними зустрічі – бесіди з кращими виробничниками, їх участь у шкільних святах праці, у проведенні спільних конференцій, наприклад, «Його величність робітничий клас», у диспутах «Моя професія – моя гордість», ввечерах, присвячених ветеранам праці, новаторам виробництва, спільних ввечерах художньої самодіяльності, спортивних

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

змаганнях. Учні також беруть участь у заходах, що проводяться на фермах, у цехах [7, с.93–95].

Чимала увага в Сахнівській школі приділялася моральному вихованню учнів. Є чітка межа в поведінці переважної більшості учнів, яку вони ніколи не переступлять, – совість не дозволить. Моральні норми, звички, прищеплені в сім'ї, школі, оберігають від необдуманих вчинків, допомагають зробити правильний вибір навіть в екстремальних ситуаціях.

Як додаток до Правил поведінки учня, прийнятих у всіх школах, у Сахнівській вироблені свої заповіді – про святість хліба, праці, материнства, сімейних устоїв. Ось одне з найголовніших правил: «Є три речі, з яких не можна сміятися ніколи і ні за яких обставин: патріотизм, кохання до жінки і старість» [6, с. 97].

Найперше, що характеризує Сахнівську школу, – це постійне оновлення і створення матеріальної бази власними силами. Зокрема, збудовано корпус для малечі з ігровим і танцювальним залами, музикальним салоном, профілакторієм. Понад десять років функціонують зимовий і літній басейни, спортивний і борцівський зали, кімнати для гурткової роботи. Є планетарій, обсерваторія, стадіон, дендропарк, навчально-господарське поле, музей Миру та історико-краєзнавчий «Моя маленька Батьківщина», невеликий машинно-тракторний парк, міні-завод з випуску плат, відеосалон у списаному літаку Як-40, криниця Совісті, обладнані комп'ютерні класи. І все це своїми руками, без лімітів і підряду, без державних капіталовкладень. З допомогою тих, хто колись учився в цій школі [6, с. 107–108].

Організація емоційного життя учнів – одна з основних справ. О. А. Захаренко і колектив школи вважає, що життя учнів і в школі, і поза нею повинно бути яскравим, незвичайним, насиченим романтикою, грою, гумором, оточеним необхідним емоційним фоном, музикою, творами і мистецтвом. При цьому потрібно, щоб учні в цій атмосфері були не лише сторонніми спостерігачами, а й активними учасниками процесу. Цьому слугують щорічні огляди-конкурси на кращий клас року, кращу навчально-дослідну ділянку, кращу шкільну клумбу, краще озеленення класу і т.д. За словами О. А. Захаренка, кожен квадратний сантиметр території школи несе в собі певний емоційний фон – отож створюються в школі різноманітні куточки розвантаження, куточки краси, куточок відпочинку. Маючи одну з найкращих шкільних традицій, – садити після закінчення школи якесь деревце, – випускники залишили після себе на території школи більше 1000 дерев.

Отже, педагог-новатор О. Захаренко не тільки втілював свою педагогіку мрії, конкретних ідей і мети в організацію життя навчально-виховного комплексу – Сахнівської СШ, але й турбувався про майбутнє всіх шкіл України, систему освіти і виховання, справедливе радісне життя всіх українців [10, с. 164].

Про авторську систему організації навчально-виховного

процесу в Сахнівській школі О. А. Захаренка академік І. Зязюн пише: «Прикладом особистісно орієнтованої авторської системи може слугувати досвід світлої пам'яті О. А. Захаренка із Сахнівської школи на Черкащині. Він вражав своєю спрямованістю на народну педагогіку, на підтримку сім'ї і сімейних традицій, на розвиток національної свідомості і патріотизму учнів, на найновітніші освітні технології розвитку особистості, активної і творчої, громадянина і господаря землі.

Література:

1. Волкова Н.П. Педагогіка: Навч. посіб. / Н.П. Волкова. – К.: Академвидав, 2007. – 616с. (Серія «Альма-матер»).
2. Захаренко О.А. Виступ на загальних зборах колгоспу «Маяк», с. Нетеребка, Корсунь-Шевченківський район, Черкаська обл., Україна / О.А. Захаренко. – 1977 // Приватний архів родини Захаренків. – П. 5. // Рідна школа. – 2011. – №1-2. – С. 22.
3. Захаренко О.А. Доповідь на колегії Міністерства освіти СРСР «Основные тенденции развития сельской школы в настоящее время (взгляд снизу)», м. Москва, Росія / О.А. Захаренко. – 1990 // Приватний архів родини Захаренків. – П. 77. // Рідна школа. – 2011. – №1-2. – С. 18-22.
4. Захаренко О.А. Неопублікована стаття «Поверхи нетрадиційної педагогіки» / О.А. Захаренко // Приватний архів родини Захаренків. – П. 136. // Рідна школа. – 2011. – №1-2. – С. 22.
5. Захаренко О.А. Організація роботи з учнями в позаурочний час: статті, листи, ідеї, думки / О.А. Захаренко. – 1973. – 6 с. // Приватний архів родини Захаренків. – П. 106.
6. Захаренко О.А. Слово до нащадків / О.А. Захаренко. – К.: СПД Богданова А.М., 2006. – 216с.
7. Захаренко О.А. Творчі таємниці вчителя / О.А. Захаренко // Слово до нащадків. – К.: СПД Богданова А.М., 2006. – С. 74-109.
8. Захаренко С., Захаренко О. Педагогіка конкретної мети як провідний виховний метод у системі превентивного виховання О. А. Захаренка / С. Захаренко, О. Захаренко // Рідна школа. – 2011. – №1-2. – С. 18-22.
9. Національна доктрина розвитку освіти // Історія укр. школи і педагогіки: Хрестоматія. – К.: Знання, 2005. – С. 644-656.
10. Сбруєва А.А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навч. посібник / А.А. Сбруєва, М.Ю. Рісіна. – Суми: Сум ДПУ, 2000. – 208 с.